

Rozenberg, K.

"Die angebliche Doppelbestattung des Antoninus Pius", E. Hohl, "Klio", XXXI, 1938, s. 169-185 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 37, 434

1948

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

Hohl E., Die angebliche Doppelbestattung des Antoninus Pius. *Klio* XXXI 1938, 169—185.

W r. 1929 E. Bickermann w b. znanym artykule (*Die röm. Kaiserapothese, Archiv für Religionswissenschaft* XXVII 1929, 1—31) wysunął hipotezę, że począwszy od Trajana cesarzom rzymskim wyprawiano po śmierci podwójny pogrzeb: 1) prywatny, podczas którego spalano ciało zmarłego i umieszczano w grobowcu; 2) publiczny; podczas którego palono woskową kukłę zmarłego. Ten drugi był zdaniem Bickermanna, niezbędną przesłanką apoteozy dekretowanej przez senat. Podstawą religijną tego pogrzebu symbolicznego byłyby koncepcja porwania ciała zmarłego do nieba. Śmierć bowiem cielesna z towarzyszącym jej złożeniem popiołów w grobowcu wyklucza, według Bickermanna, rzymską deifikację.

Wniosek o łączności apoteozy z „drugim“ pogrzebem oparł B. na studium monet konsekuracyjnych. Na dowód zaś, że cesarzy w II—III istotnie dwakroć chowano, przytoczył on wypadki Pertinaxa, Septymiusza Sewera i Karakalli. Ponieważ jednak wszyscy oni zmarli bądź zdala od Rzymu bądź też gwałtowną śmiercią i w grę wchodzić mogły okoliczności wyjątkowe, położył on szczególnie nacisk na analogicznym tekście *Scr. Hist. Aug. v. Marci* 7, 10 odnoszącym się do zmarłego w normalnych okolicznościach w bliskości Rzymu Antonina Piusa.

Tezę B., powszechnie przyjętą, podał po raz pierwszy w wątpliwość F. Vittinghoff w dodatku do swej dysertacji pt. *Der Staatsfeind in der röm. Kaiserzeit* Berlin 1936. Obecnie zaatakował ją na całej linii Hohl. Sądzę, że należy mu przyznać słuszość, gdy zastrzega się przeciw zbyt daleko idącym wnioskom, jakie wyciągał Bickermann z materiału numizmatycznego. Z trzech przytoczonych przez B. wypadków podwójnego pogrzebu z epoki Sewerów skreśla H. nie bez racji pogrzeb Karakalli: czyni on to konfrontując tekst Diona Kassjusza i łacińskich zarysów historycznych (*Eutr., Aur., Victor*) z danymi zawartymi w zbiorze *Scriptores Hist. Aug.*; zbioru tego H. jest wydawcą i jednym z najlepszych znawców. Co do epoki Antoninów, zadanie H. ułatwił nowoznaleziony fragment *Fastii Ostienses* (Calza, *Notizie d. Scavi* 1932, 188, Hülsen, *Rheinisches Museum* 82, 1933, 3662), z którego dowiadujemy się (pod r. 112, l. 39 n.), że Marciana, siostra Trajana, natychmiast po swej śmierci uznana została za *diva*. Ale najważniejszym punktem jest interpretacja *v. Marci* 7: *Hadriani autem sepulcro corpus patris intulerunt magnifico exequiarum officio; mox institio secuto publice* (lub — *ci*, lekcja niepewna) *quoque funeris expeditus est ordo*. Wg Bickermanna mamy tu 1) pogrzeb prywatny, 2) żałobę urzędową (*institium*) poprzedzającą z reguły pogrzeb, 3) *funus publicum*. Hohl natomiast interpretuje pierwszą część zdania jako odnoszącą się nie do pogrzebu, lecz do znanego obyczaju wyłożenia ciała przed pogrzebem. Tłumaczenie to jest samo przez się możliwe, choć trzeba przyznać, że mauzoleum Hadriana, w którym po spaleniu spocząć mają popioły, jest dość osobliwym miejscem do wyłożenia ciała.

W swej nowej „*Histoire de Rome*“ (*Coll. Clio* 3, Paris 1939) s. 333 A. Piganiol, trzymający się w dalszym ciągu zasadniczej tezy Bickermanna, usiłuje ustalić konkretną przyczynę wprowadzenia podwójnego pogrzebu w II w. Sądzi on, że począwszy od Trajana cesarze nie byli już więcej spalani po śmierci, gwoli więc utrzymania fikcji porwania zmarłego ze stosu przez orła trzeba było uciekać się do spalania symbolicznego. Pogląd ten, będący w istocie nawrotem do dawnego mniemania (por *Man RE* III [1897] 352) natrafia zdaniem moim na nieprzezwyciężone przeszkody: z Eutropiusza 8, 5, 2 wynika jasno, że ciało Trajana zostało po śmierci spalone (*urna*). Ale jeszcze w czasach znacznie późniejszych utrzymywał się ten sam rytuał przy pogrzebach cesarzy: dla Septymiusza Sewera poświadczają to zgodnie niemal współcześni temu władcy Kasjusz Dion 76, 15, 3 i Herodian 3, 15, 7. Zdaje się, że w tej zawilej kontrowersji nie padło jeszcze ostatnie słowo.

K. Rozenberg